

ВІД АВТОРА

Ця війна покладе кінець війнам.

І наступна також.

*Девід Ллойд Джордж, британський
політик початку ХХ століття*

Історія цивілізації — насправді історія війн. Деякі дослідники вважають, що загалом на планеті не було жодних воєнних конфліктів не довше ніж 10–15 років, але навіть таке припущення видається дуже сумнівним. Тож видатні полководці та воєначальники — невіддільна частина драми світової історії, історичної пам'яті людства. Вони приносили долі й життя сотень мільйонів людей на віттар бога війни — Марса.

Шановні читачі й читачки, у ваших руках книжка, присвячена найвизначнішим (звісно, насамперед на думку автора) полководцям XI–XVII століть. Через їхні долі, гучні перемоги й не менш гучні поразки автор спробував знайти свій варіант прочитання історії другого періоду Середньовіччя й початку Нового часу.

Завжди надзвичайно важко дібрати героїв есе. Серед них є й дуже відомі полководці, й майже неznані нашим сучасникам. Окрім авторської суб'єктивності, іншим не менш важливим чинником добору стали яскраві риси характеру та внутрішня драматургія життєвого шляху кожного з них. У 10 з 23 розділів книжки представлено українців: князів Київських Ярослава Мудрого та його

онука Володимира Мономаха, короля Русі Данила, князя Костянтина Острозького, славетних гетьманів України Петра Сагайдачного й Богдана Хмельницького... Автор свідомо наголошує на «україноцентричності» своєї праці.

Географію не обмежено рамками Європи (хоча саме там відбувалася більшість тогочасних доленосних подій): «Підкорювач Всесвіту» Чингісхан і «Захисник Гробу Господнього» Готфрід Бульйонський, король-лицар Річард Левове Серце й «Володар щасливих сузір'їв» Амір Тимур, воїн і поет Бабур і «Золотий король шведів» Густав II Адольф, лорд-протектор Англії Олівер Кромвель і рятівник Європи від османської навали король Речі Посполитої Ян III Собеський та інші, сподіваюся, органічно витворюють строкату панораму не тільки військової, а також політичної, економічної, соціальної та культурної частини еволюції людства.

Багатогранна мозаїка історичного процесу проходить крізь сито особистісного досвіду героїв книжки. Ознайомлення з популярною воєнною історією дасть змогу широкій аудиторії прищепити любов до цього предмета, що на перший погляд видається неважким завданням.

Історична наука значною мірою розвивалася через зацікавленість історією війн, перемог і поразок держав та націй, а також загибеллю імперій, вік яких міг становити багато століть (як Римської або Візантійської) чи лише кілька (Османської, Британської й Російської). Український історик Віктор Горобець зазначає: «І хоча останнім часом дослідників дедалі більше цікавить непарадний бік бойових дій, тобто внутрішні процеси, які відбуваються під час них, війна як соціокультурне явище притягує і, переконаний, і надалі притягуватиме пильну увагу любителів історії».

Саме полководці та воєначальники, які часто були й володарями-монархами, ставали творцями не тільки

воєнної історії нашої цивілізації, а й визначали її обличчя. І не лише в години важких потрясінь.

Імператор Франції Наполеон Бонапарт пише: «Не римські легіони упокорили галлів, а саме Цезар. Не карфагенське військо, але Ганнібал жахав римлян. Македонська фаланга не дійшла б до Індії, якби не Александр Великий. Тільки Тюрени міг довести французів до Везера та Інна. Пруське військо не змогло б сім років захищати Пруссію від трьох наймогутніших держав Європи, якби не Фрідріх Великий». І це зовсім не перебільшення з вуст геніального полководця й володаря недовговічної, проте яскравої на події Французької імперії. Ролі особистості в історії ще ніхто не скасовував...

Український філософ Сергій Кримський зазначає: «Герой — це людина, яка долю робить своїм покликанням». Водночас великий полководець — поняття дуже розмите: він може бути й героєм, і антигероєм. І захисник Вітчизни, й кривавий завойовник, і тиран, і герой — лідер визвольних змагань, і військовий теоретик, і реформатор... Не забуваймо, що їхні звершення неабияк вплинули на розвиток цивілізації.

ЯРОСЛАВ МУДРИЙ

ДЕРЖАВОТВОРЕЦЬ І ВОЇН



Портрет Ярослава Мудрого з Царського титулярника, 1672 рік

Великого князя Київського Ярослава Володимировича вдячні сучасники й нащадки назвали Мудрим. Широ-кі міжнародні зв'язки, зміцнені шлюбами його сестер і дочок з представниками королівських дворів Європи, масштабний діапазон культурного будівництва й нарешті величезна територія та потужний вплив наймогутнішої держави Східної Європи на світові процеси — завдяки цьому постать князя Ярослава вимальовується як чи не найбільш значуща і масштабна в історії XI століття.

Літописні джерела не зафіксували день його народжен-ня, але за почерпнутими з посмертного панегірика відомостями вчені встановили, що народився він у 978 або в 979 році. Уперше ім'я Ярослава згадано в літописній статті «Повість минулих літ», позначеній 980 роком. Там ідеться про шлюб Великого князя Київського Володимира Святославича й полоцької княгині Рогнеди Рогволодівни. Згадано і їхніх чотирьох синів: Ізяслава, Мстислава, Яро-слава і Всеволода.

Володимир Великий від п'яти шлюбів мав 12 синів, яких наділив князівськими престолами. Ярославу певний час належав стіл у Ростові, також з його іменем пов'язують заснування невеликої дерев'яної фортеці Ярославль. А після смерті старшого брата Вишеслава (у 1010 або 1011 році),

який правив у Новгороді, Ярослав Володимирович переїхав до цього міста.

У 1014 році він рішуче відмовився сплачувати батькові щорічну данину у 2000 гривень. Ярослав у той час спирався на потужну варязьку дружину, проти розбійницьких дій якої виступали новгородці. Ситуація виходила з-під контролю, почалося повстання. Але князь порозумівся з городянами, які надалі постійно його підтримували. Водночас розгніваний Володимир замислив піти походом на північ, щоб провчити зарозумілого сина. Проте військо, зібране Борисом Ростовським (молодший улюблений син Володимира, якого той бачив наступником на київському престолі), рушило у степи на південь, щоб протистояти набігу печенігів. Кочівники відступили, але час було втрачено. А остаточною перешкодою великому князю стала його раптова хвороба: «хотяшет бо на Ярослава ити, на сїна своего, но разболеся».



Володимир Святославич на монеті власного карбування (златник).
Фото — суспільне надбання

Після смерті Володимира Святого 15 липня 1015 року старший з братів, турівський князь Святополк, згодом прозваний Окаянним (за те, що став убивцею, як Каїн), вирішив одноосібно правити всією Руссю. Спираючись на допомогу свого тестя, польського короля Болеслава Хороброго, він захопив владу в Києві. Офіційна версія, яку підготували придворні літописці, вказує саме на Святополка як убивцю Бориса Ростовського та Гліба-Давида Муромського (яких Українська православна церква згодом канонізувала) і Святослава Древлянського. Схожі приклади братовбивств у боротьбі за престол наявні в історії майже всіх країн Європи, вони не були поодиноким явищем ні в Польщі, ні в Англії, ні у Візантійській імперії...

Останнім часом історики сумніваються в цій загалом вигідній для керівної династії Рюриковичів версії вбивства князів Бориса і Гліба. Єдинокровні рідні брати були синами третьої дружини Володимира Великого, візантійської принцеси Анни Порфірогенети — а отже, їх хрестили в законному християнському шлюбі, на відміну від Ярослава та п'ятох його братів.

Загальновідомою є набожність Володимира Великого наприкінці життя. У молоді роки він мав до 300 наложниць і був, м'яко кажучи, неперебірливим у стосунках із жінками. Але згодом православна церква навіть визнала його Святим...

На думку української історикині Надії Нікітенко, давньоруські літописці отримали замовлення від Ярослава Володимировича як переможця в міжусобиці чи від його нащадків зробити цапом-відбувайлом Святополка Володимировича. Бориса й Гліба вбили відповідно 24 липня і 5 вересня 1015 року, тобто невдовзі після смерті батька. У скандинавській сазі «Про Еймунда», яка описує зокрема й міжусобні війни Ярослава Мудрого з братами, ідеться

про те, що саме Ярослав підіслав до Бориса, а потім і до Гліба варягів на чолі з норвезьким конунгом (князем) Еймундом Рінгссоном. Так він хотів позбутися суперників у боротьбі за великокняжий стіл. Лише після цього його головний майбутній ворог — Святополк — повернувся до Києва й зайняв великокняжий стіл. Ця версія має підтвердження й у «Хроніці» єпископа Тітмара Мерзебурзького, свідка тих подій. Проте достеменно й досі невідомо, хто саме організував убивство князів...

Святополк перед самою смертю батька перебував в ув'язненні разом з дружиною — польською принцесою (донькою польського короля Болеслава I Хороброго). Кажуть, що бояри й народ звільнили його та проголосили великим князем. За іншою версією, він поїхав до Польщі за підтримкою тестя й через якийсь час повернувся.

За офіційною версією російської імперської історіографії, всі можливі претенденти на престол перебували далеко від столиці. Ярослав не змирився із захопленням Святополком влади в Києві. Чи відбулося це відразу після кончини батька, чи на престолі кілька днів перебував Борис — питання досі відкрите, бо літописи цензурували всі майбутні володарі: і Рюриковичі, й Романови.

Проте відомо, що Ярослав вирішив боротися за спадщину батька. І понад рік він ретельно готувався до походу на Київ.

За допомогою новгородців і варягів, зокрема конунга Еймунда, восени 1016 року в битві на Дніпрі поблизу Любеча Ярослав завдав Святополку нищівної поразки. Великий князь вирішив не чекати на брата в Києві, а з дружиною та союзниками-печенігами виступив назустріч Ярославу. Згідно із сагою «Про Ейдмунда», табори супротивників розділяла річка, а сили сторін були майже однаковими (до 40000 воїнів, хоча цифру цю, ймовірно, перебільшено).